

Bosna i Hercegovina - država ili protektorat?

Dr. sci. Davor Trlin

Doc. dr. Esad Oruč

International Burch University

davor.trlin@ibu.edu.ba

esad.oruc@ibu.edu.ba

Abstract: *In this paper, through the analysis of the normative framework for the operation of these institutions, but also their activity, and the application of international standards in BiH, we will try to find an answer to the question of whether Bosnia and Herzegovina is a state or a protectorate. A lot has been achieved through the implementation of the Dayton Agreement, but most of it was due to the activity of the international community. According to the General Framework Agreement for Peace, this activity does not envisage a protectorate. However, especially in the first years of the functioning of post-Dayton Bosnia and Herzegovina, many constitutional and legal theorists tried to define the legal nature of Bosnia and Herzegovina's dependence on the international community in certain elements (which later softened). The results showed no unambiguous answer. In the last fifteen years, this issue has moved to the periphery of interest in domestic and regional constitutional and legal science. But it seems the time to re-establish it has come, especially in light of the announcement of changes in the attitudes of key actors in the international community towards Bosnia and Herzegovina. We are also interested in the issue related to this central research, which is the degree of sovereignty of the state of Bosnia and Herzegovina inside and outside, given the Dayton construct of the international community's involvement in the constitutional and political system of Bosnia and Herzegovina.*

Sažetak: *U ovom radu ćemo, kroz analizu normativnog okvira za djelovanje ovih institucija, ali i njihov sam aktivitet, te aplikaciju međunarodnih standarda u BiH, pokušati doći do odgovora na pitanje da li je Bosna i Hercegovina država ili protektorat. Kroz implementaciju Daytonskog sporazuma se postiglo dosta, ali većinom je zaslužan bio aktivitet međunarodne zajednice. Taja aktivitet ni, prema Općem okvirnom sporazumu za mir, ne predviđa protektorat. Ipak, posebno u prvim godinama funkcioniranja post-Daytonske Bosne i Hercegovine, brojni ustavno-pravni teoretičari su pokušavali definirati pravnu prirodu odnosa ovisnosti Bosne i Hercegovine prema međunarodnoj zajednici u određenim elementima (koja se kasnije sve više ublažavala). Rezultati su pokazali da nema jednoznačnog odgovora. Ovo pitanje je u posljednjih petnaest godina u domaćoj ali i regionalnoj ustavno-pravnoj nauci prešlo na periferiju interesiranja. Ali, čini se da je vrijeme da ga se ponovo postavi, posebno u svjetlu najave promjena odnosa ključnih subjekata međunarodne zajednice prema Bosni i Hercegovini. Takođe nas interesuje i pitanje koje je povezano s ovim centralnim istraživačkim, a to je stepen suvereniteta države Bosne i Hercegovine unutra, ali i prema vani, imajući u vidu Daytonski konstrukt uključenosti međunarodne zajednice u ustavno-politički sistem Bosne i Hercegovine.*

Keywords: Protectorate, International Community, High Representative, Peace Implementation Council, Bonn Powers.

Ključne riječi: Protektorat, Međunarodna zajednica, Visoki predstavnik, Vijeće za implementaciju mira, Bonske ovlasti.

Article History

Submitted: 30 October 2020

Accepted: 10 December 2020

1. UVOD

Ustavni sistem Bosne i Hercegovine je determiniran sporazumom za mir, koji je postignut u Daytonu (Ohio, SAD) novembra 1995. godine, a formalno potpisan u Parizu, decembra 1995. godine. Aneks 4 ovog sporazuma je Ustav Bosne i Hercegovine. Prema Članu I tačka 2, Bosna i Hercegovina je demokratska država koja funkcioniše u skladu sa zakonom i na osnovu slobodnih i demokratskih izbora. Iako ova odredba proklamuje koncept demokratije, Aneks 4 sadrži dosta normi koje nisu u skladu sa demokratskim principima, ali je i antinomičan, tj. određene njegove odredbe su međusobno nesaglasne (npr. proklamovan je princip zabrane diskriminacije, ali istovremeno je pojedinim kategorijama uvedeno nejednako aktivno i pasivno biračko pravo, odnosno postoji otvorena ustavna diskriminacija). O donošenju ovog akta, ali i pojedinim njegovim odredbama, te komparaciji ovog akta sa drugim aneksima sporazuma bitnim za ovaj rad ćemo detaljnije pisati u slijedećim poglavljima.

2. POJAM PROTEKTORATA

Protektorat je jedan odnos ovisnosti jedne (slabije) države od druge (jače), protektora. Klaić (1986), pod „protektorom (protekcijom) podrazumijeva: 1. pokrovitelj, zaštitnik; 2. u međunarodnom pravu država koja preuzima nad nekom zemljom protektorat. Protektorat- pokroviteljstvo, zaštićivanje, okrilje, obrana uopće, a osobito: formalno pokroviteljstvo jače države nad slabijom; faktički- pokroviteljstvo je oblik zavisnosti koji imperijalističke države nasilno nameću drugim zemljama; 2. naziv ovako okupirane zemlje; isto i protektorstvo.” Prema Ibleru (1987) nastaje na temelju međunarodnog ugovora¹ kojim se odnos ovisnosti uređuje tako što se navode prava i dužnosti objiju strana (s. 259). Iz ovog razloga se npr. ne može prihvatiti da je Čehoslovačka bila pod protektoratom Trećeg Rajha, budući da između njih nije zaključen ugovor. Protektirana oblast je uspostavljena jednostranim aktom okupacije, i postala je dio „teritorije velikog njemačkog Rajha“. U Hoffmanovoj analizi (1987) navodi se da se država zaštitnica ugovorom obavezuje da će štiti protektiranu državu od agresije ili drugih oblika povrede prava zajamčenih međunarodnim pravom, te od internog ugrožavanja, a država zaštitnica preuzima njene ovlasti u međunarodnim odnosima (s. 1153).

Dvije su vrste protektorata: potpuni i ograničeni. Kod potpunog protektorata država štitičnica u potpunosti ugovorom o protektoratu stavlja svoje aktivnost u nadležnost države zaštitnice, a kod ograničenog zadržava poslovnu sposobnost, ali je ograničena naknadnim odobrenjem protektora. Seidl i Hohenveldern (2006) navode da protektirani teritorij ne ulazi u državni teritorij protektora, državljani zadržavaju svoja državljanstva, a ugovori koje protektor zaključuje obavezuju protektiranu državu (s. 177). Neki pravni teoretičari među oblike „složenih država“ ubrajaju i protektorat. Berislav Perić (1994) dijeli složene države na: 1) protektorat, 2) unija (realna i personalna), 3) konfederacija,

4) federacija (s. 103). Fuad Muhić (1998) smatra da su se kroz istoriju razvila dva osnovna oblika složenih država – konfederacija i federacija (s. 104-107). Ovaj autor navodi da su unije „oblici povezivanja država koji se nalaze na sredini između konfederacije i federacije.“ – (s. 109). Dijeli ih na realne i personalne unije, a kao vrstu personalne unije podrazumijeva protektorat: „Kao oblik državnog uređenja, unije su u modernom dobu iščezle, i na njih donekle podsjećaju samo veze nekih malih evropskih država sa susjednim državama, koje za njih obavljaju većinu najvažnijih poslova (veze San Marina sa Italijom, Monaka sa Francuskom, Lihtenštajna sa Švajcaskom i Andore sa Španijom i Francuskom). Takva veza naziva se protektoratom (štićenštvom)“ (s 109.).

Međutim, moderna pravna teorija kao ni međunarodno pravo ne smatraju protektorat za oblik državnog uređenja već za odnos ovisnosti. Tako ih svrstava Degan (2000), a ne među oblike država (s. 294-295). Najviše su protektori bili Francuskaⁱⁱ i Ujedinjeno Kraljevstvo Velike Britanije i Sjeverne Irskeⁱⁱⁱ. Schweisfurth (2006) je dao detaljan pregled protektorata UK (s. 25.). Može se reći da je klasičnih protektorata, kao odnosa dvije države (zaštitnice i štice) kroz povijest nestalo i da su se oni transformirali u tzv. „Međunarodnu teritorijalnu upravu“, institut međunarodne zajednice kojim ona osigurava međunarodni pravni poredak. Protektorat nisu ni slučajevi kad se manja država služi većom za obavljanje određenih poslova (primjer Lihtenštajna u odnosu sa Švicarskom ili San Marina u odnosu sa Italijom), gdje države imaju autonomiju odlučivanja. To npr. nije slučaj sa Monakom^{iv} pa se može reći da je ispravna tvrdnja Seidla i Hohenvelderna (2006) da je ovo jedan od rijetkih primjera (oslabljenog) protektorata u savremenom društvu (s. 176.).

3. ULOGA EKSTERNOG FAKTORA U USTAVOTVORNOM DRŽAVNOM POSTUPKU

„Daytonski“ ustav nije jedini slučaj u ustavnoj istoriji da je ustav određene države sačinjen uz pomoć i nadzor eksternog faktora. Tako su savezničke okupacijske sile, nakon poraza Njemačke u Drugom svjetskom ratu, ukinule Weimarski ustav, koji je bio na snazi u Njemačkoj od 1919. do 1945. godine. Na snagu je, u Zapadnoj Njemačkoj“ stupio Temeljni zakon (23. 05. 1949. godine, nakon što je odobren 08. 05. 1949. godine, u Bonnu (sve su Zemlje, osim Bavarske, takođe potvrdile), te od, strane Saveznika Drugog Svjetskog rata 12. 05. 1949. godine). Ovaj ustav je sada, uz određene amandmane, na snazi u Saveznoj Republici Njemačkoj. Sačinili su ga, pod usmjeravanjem Zapadnih sila, 1948. godine, ministri-predsjednici zapadnonjemačkih država, koji su formirali Parlamentarno vijeće.

Takođe je Ustav Japana od 03. 05. 1947. godine, kojeg je, pod nadzorom Vrhovnog komandanta Savezničkih snaga, Douglasa MacArthura, sačinio određen broj državnih službenika i vojnog osoblja SAD. Nakon toga su japanski pripadnici akademske zajednice pregledali i modificirali tekst, prije konačnog usvajanja ustava od strane Nacionalnog dijeta, parlamenta Japana. Ustav od 1947. godine je zamijenio dotadašnji autoritarni sistem kvaziapsolutne

monarhije, sa liberalnom demokratijom, a cilj učešća Saveznika je bio da se suspregne militaristički nacionalizam japanske vlade.

4. SUVERENOST, MEĐUNARODNO PRAVO I USTAVNO PRAVO

Tri osnovna elementa državne organizacije su: stanovništvo, teritorija i suverena vlast.

Prije nego što objasnimo sintagmu „suverena vlast“, trebamo prvo objasniti šta zapravo znači termin „vlast“ i u čemu je to suštinska razlika između *moći* i *vlasti*. Vlast je institucionalizovana i legitimizovana moć. Prema Viskoviću (2006) „Vlast je nešto više od gole moći i prisile. To je prisila koja je legitimna ili barem formalno zasnovana na običajnim i pravnim normama, tj. koja je po mišljenju nekih ljudi opravdana kao „dobra“ ili se barem poziva na običaj i pravo.“ (s. 19). Vlast znači da se tačno znaju hijerarhijski odnosi između onih koji imaju vlast i onih koji je nemaju (tj. između nadređenih i podređenih) i da se ti odnosi moraju poštovati. Razne su vrste vlasti, ako je moć određenih društvenih subjekata zasnovana na pravnim normama. Tako postoje *ekonomska vlast*, *roditeljska vlast*, *državna vlast*. Ova zadnja, državna vlast najviša je vlast u društvu. Vrhovnost državne vlasti je element državne suverenosti. Državna suverenost se manifestira dvojako:

1. kao *unutrašnja suverenost* (profesor Visković ju naziva „pravna vrhovnost“) i 2. kao *vanjska suverenost*.

1. *Unutrašnja suverenost* državne vlasti znači da država ima isključivo pravo da stvara najviše pravne akte. Državna vlast ima pravo izricati određene sankcije za nepoštivanje dispozicija pravnih normi iz pravnih akata koje je donijela, i u tu svrhu koristi prinudu. Ona je jedina organizacija u društvu koja ima *monopol legalne fizičke prinude*. Perić (1994) navodi: „Glede toga predložio bih da državu treba šire definirati kao onu društvenu organizaciju koja ima: (1) VLAST, koja (a) unutar državnih granica raspolaže NE monopolom prisile, nego NAJVEĆOM prisilom, (b) u odnosu na druge države, dakle „prema vani“, nastupa kao „jednak s jednakima“. Ova vlast, također, ima sljedeća obilježja: ona je društvena organizacija, suverena, ona je i prisilna. Ima svoj: (2) TERITORIJ, (3) STANOVNIŠTVO i (4) PRAVO, tj. PRAVNI POREDAK. Ukazujući na činjenicu da državna vlast, ako hoće ostati državna, mora na svom teritoriju raspolagati (ne monopolom fizičke prisile, jer to je nemoguće) n a j v e ć o m ili n a j j a ć o m p r i s i l o m. Nadalje, ako takva država izgubi i tu najjaču prisilu, ona bi prestala biti državna vlast i njene bi izreke prestale biti pravo. Druga politička snaga, koja bi u svoje ruke preuzela ili osvojila tu najveću i najjaču prisilu, time bi postala i nova državna vlast.“ (s. 137). Država nije i jedina organizacija u društvu koja stvara pravne norme. To su i brojni subjekti autonomnog prava (privredna društva, vjerske organizacije, sindikati...). Moderno poimanje suverenosti je nastalo zahvaljujući konceptima narodne suverenosti i pravne države. Ono je dokinulo apsolutističko, feudalno poimanje suverenosti države o pravno neograničenoj vlasti monarha.

2. *Vanjska suverenost* državne vlasti znači da je državna vlast nezavisna u odnosu na druge državne vlasti (tj. jednoj državi nijedna druga država ne može nametati svoju volju). Ona je u međunarodnim odnosima ravnopravna sa drugim državnim vlastima, bez obzira na sve razlike koje u modernom društvu objektivno postoje između država. Ipak, postoje i određeni, istina, ne brojni slučajevi pravne neravnopravnosti državnih vlasti u međunarodnoj zajednici i međunarodnim odnosima. To se najbolje vidi na primjeru Vijeća sigurnosti, gdje sile pobjednice Drugog svjetskog rata imaju pravo veta.

Suverenost državne vlasti u modernom društvu može biti veća ili manja. Brojne su države u kojima se vode oružani sukobi i one koje su u specifičnim odnosima ovisnosti o drugim državama, međunarodnim organizacijama ili čak cijeloj međunarodnoj zajednici država.

Svaka država mora pribavljati sredstva kojim se osigurava materijalna osnova za brojne zadatke koje država mora obavljati, ali i da bi mogla egzistirati. Tim sredstvima se zadovoljavaju i objektivno postojeće potrebe u društvu (prvenstveno ekonomsko-socijalne prirode), ali se i zadovoljavaju dobra neophodna za reprodukciju ljudske vrste i same države.

Postavlja se pitanje da li šira decentralizacija unitarne države, odnosno veće nadležnosti federalnih jedinica, znače i dijeljenje suverene državne vlasti između oblika decentralizacije i unitarnih država, odnosno federalnih jedinica i federacije? Teoretski, suverenost državne vlasti ne može biti podijeljena. Suverenost državne vlasti je jedinstvena. Određena unitarna država ili federacija može samo biti *više ili manje suverena*, ako je u unitarnoj državi oblicima decentralizacije data široka autonomija – npr. kod zakonodavne decentralizacije, odnosno ako u federativno uređenim državama federalne jedinice imaju brojne nadležnosti i to one koje su u velikom broju federacija na saveznom nivou.

Zavisno od oblika državnog uređenja, uže političko-teritorijalne zajednice mogu dobiti određena prava i dužnosti reguliranja finansijskih odnosa na svojoj teritoriji. Tako, samo federalne jedinice, kao i sama federacija imaju finansijska prava. To nije slučaj (izuzev kod zakonodavne decentralizacije), kod unitarnih država. Dakle, kod unitarnih država, za razliku od federacija, samo centralna vlast ima (puni) finansijski suverenitet. Kod Dautbašića (2004), u njegovom udžbeniku, nalazimo da je kod unitarnih država postoje dva sistema regulisanja odnosa između centralnih organa i decentralizovanih i lokalnih organa – centralizovani i decentralizovani finansijski (fiskalni) suverenitet (s. 57). Kode centralizovanog finansijskog suvereniteta, kakav je apliciran npr. u Francuskoj Republici, centralne vlasti zakonom utvrđuju temeljne elemente fiskalnih dažbina (npr. porezna osnovica), a decentralizovani organi i lokalni organi svojim pravnim aktima dalje razrađuju i reguliraju ove dažbine. Decentralizirani finansijski suverenitet (npr. primijenjen u Ujedinjenom Kraljevstvu Velike Britanije i Sjeverne Irske), znači da decentralizovani i lokalni organi vlasti imaju široke ovlasti u pogledu reguliranja finansijskih (i uže, fiskalnih) odnosa, dok centralni organi samo kontroliraju cjelokupni finansijski i fiskalni sistem unitarne države. Kod federacija postoje i vertikalno i horizontalno raspoređivanje potreba i prihoda, tj. raspoređivanje između federacije i federalnih jedinica i

javnopravnih kolektiviteta, i horizontalno raspoređivanje potreba i prihoda, tj raspoređivanje između javnopravnih kolektiviteta istog stepena. Profesor Dautbašić (2004) navodi da se vertikalno raspoređivanje prihoda vršilo, a i sada se vrši, po nekim od sljedećih sistema: sistem učešća, konkurentni sistem, sistem odvajanja, sistem povezivanja (zajednica), sistem jednoobraznosti, kombinirani sistem, te da postoje dva metoda za primjenu sistema separacije, sistema zajednice i mješovitog (kombiniranog) sistema: automatski (utvrđuje se fiksna kvota prihoda za nosioce finansiranja) i diskrecioni (koji se sastoji od pojedinačnog odlučivanja o raspoređivanju prihoda u ovisnosti o vrsti i obimu potreba) (s. 58-62).

Još treba napomenuti da je svaka državna vlast titular javnih subjektivnih prava. Ona se nazivaju državnim javnim subjektivnim pravima. Dihotomija javnih subjektivnih prava je, inače, na individualna javna subjektivna prava i državna javna subjektivna prava. Otajagić (2005) piše o državnim javnim subjektivnim pravima, te objašnjava da se ona nalaze u ustavnom, upravnom i procesnom pravu, i prema svom objektu, dijele se na: 1. čisto lična državna prava, odnosno prava na svoju radnju (npr. pravo na krivičnu sankciju utvrđenu krivičnim zakonima); 2. prava države na tuđu radnju neimovinskog karaktera (npr. pravo na vojnu službu pojedinaca); 3. prava na tuđu radnju imovinske prirode (npr. pravo države na određivanje i naplatu poreza) i 4. čisto imovinska državna prava (npr. pravo na slobodnu trgovinsku zonu u drugoj državi na osnovu ugovora) (s 78 i 79). Kod unitarnih decentralizovanih država ne postoji, izuzev kod zakonodavne decentralizacije, pojava da su oblici decentralizacije titulari ovih državnih javnih subjektivnih prava. Rijetke su federacije koje na centralnom nivou nemaju mnogo državnih javnih subjektivnih prava, a da ih suprotno, federalne jedinice imaju više nego savezna vlast.

5. MEĐUNARODNO UGOVARANJE USTAVA: SLUČAJ BiH

Kod Sokola i Smerdela (1998) nalazimo da je Daytonski mirovni sporazum sklopljen između predsjednika Republike Hrvatske, Republike Bosne i Hercegovine i Savezne Republike Jugoslavije, uz sudjelovanje predstavnika konstitutivnih naroda u BiH, te uz aktivno sudjelovanje američkih dužnosnika (s 297). Ovim sporazumom je okončan oružani sukob ali su se i postavili temelji za organizaciju državne vlasti BiH. Potpisan je u Parizu 14. 12. 1995. godine, kao Opći okvirni sporazum za mir. Opće odredbe Sporazuma, potpisali su, za Republiku BiH, Alija Izetbegović, za Republiku Hrvatsku, Franjo Tuđman, za Saveznu Republiku Jugoslaviju, Slobodan Milošević. Kao svjedoci, Sporazum su potpisali predstavnici EU, Francuske Republike, Savezne Republike Njemačke, Ruske Federacije, Ujedinjenog Kraljevstva Britanije i Sjeverne Irske i Sjedinjenih Američkih Država. Ovaj dokument ima 11 članova, te isto toliko aneksa. **Kod Bakotića su navedeni Aneksi (1998):** Aneks 1-A - Sporazum o vojnim aspektima mirovnog rješenja, Aneks 1-B - Sporazum o regionalnoj stabilizaciji, Aneks 2 - Sporazum o granici među entitetima i srodnim pitanjima, Aneks 3 - Sporazum o

izborima, Aneks 4 - Ustav, Aneks 5 - Sporazum o arbitraži, Aneks 6 - Sporazum o pravima čovjeka, Aneks 7 - Sporazum o izbjeglicama i prognanicima, Aneks 8 - Sporazum o komisiji za očuvanje nacionalnih spomenika, Aneks 9 - Sporazum o javnim poduzećima Bosne i Hercegovine, Aneks 10 - Sporazum o provedbi civilnih aspekata, Aneks 11 - Sporazum o međunarodnim operativnim policijskim snagama (s. 6). Pored ovih 11 aneksa, koji uređuju detaljnije obaveze za njegovu realizaciju, postoje još dva opća dodatka – Sporazum o parafiranju i Završnu izjavu sudionika u posrednim mirovnim pregovorima u BiH. Sporazumom nijedna strana nije stekla pravo nad Bosnom i Hercegovinom. Kada je riječ o centralnom istraživačkom pitanju ovog rada, treba napomenuti da su se strane obavezale prihvatiti aranžmane koji se odnose na civilnu implementaciju sporazuma, tj. OHR i Visokog predstavnika. Aneksom 10, potpisnici „zahtijevaju imenovanje visokog predstavnika, koji će biti imenovan u skladu sa relevantnim rezolucijama Savjeta bezbjednosti UN“, takođe je Visokom predstavniku u mandat dato i tumačenje Sporazuma. Na osnovu ovog aneksa, uspostavljen je Ured Visokog predstavnika.

6. DA LI JE BOSNA I HERCEGOVINA PROTEKTORAT: TEORIJA I NORMA

Ideja o Bosni i Hercegovini kao protektoratu se često spominjala tokom 1993. godine u sklopu mirovnih pregovora i različitih prijedloga za prekid ratnih sukoba i buduće organizacije države, a Andrassy, Bakotić i Vukas (2006) pisali da se predlagala se čak i za pojedine dijelove Bosne i Hercegovine ili gradove (s. 111). Daytonski sporazum uspostavio je sistem uloge međunarodne zajednice u funkcioniranju javnog sistema u BiH. Tako Aneks 3 (Sporazum o izborima), zadužuje OSCE da uspostavi izborni sistem u BiH. Aneksom 7 (Sporazum o izbjeglicama i prognanicima) poziva se UNHCR da pripremi plan repatrijacije i povratka raseljenih osoba. Organizacija Ujedinjenih Nacija je, na osnovu Sporazuma o Međunarodnim operativnim snagama, zadužena da organizira policijske snage. Za ovaj rad najznačajniji je Aneks 10 koji predviđa instituciju Visokog predstavnika čiji je, kako se navodi kod Sloan (1998) zadatak da koordinira aktivnostima organizacija i agencija koje se uključene u projekat civilnog aspekta mirovnog rješenja (s. 84). Prvi Visoki predstavnik bio je švedski diplomat Carl Bildt, koji je za vrijeme svog mandata formirao Vijeće za provedbu mira, koje je uključivalo 40 zemalja i 10 međunarodnih organizacija, s ciljem koordinacije humanitarnih organizacija, Ujedinjenih nacija, UNHCR-a i OSCE-a. Bosna i Hercegovina je bila podvrgnuta saradnji sa Haškim sudom za bivšu Jugoslaviju (ICTY). Član IX. Ustava BiH je odredio: “Nijedna osoba koja izdržava kaznu što ju je izrekao Međunarodni sud za bivšu Jugoslaviju i nijedna osoba protiv koje je taj sud podigao optužnicu, a koja se nije pokorila nalogu da izađe preda nj, ne može se kandidirati ni biti imenovana ili birana ili na koji drugi način postavljena na bilo koju javnu funkciju na području Bosne i Hercegovine.” Ovo se ne može smatrati ograničenjem suvereniteta u okviru protektorata međunarodne zajednice, nego naprosto obavezom države koja je proistekla iz

članstva u Ujedinjenim Nacijama. U prilog tome ide i činjenica da su i Hrvatska, te Srbija i Crna Gora imale jednaku obavezu saradnje sa istim međunarodnim forumom.

Smatramo da se može prihvatiti Maslin (2000) da je Opći okvirni sporazum za mir, ugovorni odnos kojim bi se mogao zasnovati odnos protektorata (s. 8). Međutim, njime se on nije zasnovao niti proglasio (a takođe ni neki drugi oblik ovisnosti, npr. starateljstvo).^v Protektirani odnos nije reguliran ni u jednom od ugovorenih odnosa i ovo je vjerovatno i ključni argument za osporavanje teze da je Bosna i Hercegovina protektorat (Dautbašić 1998, 51). Nema države kao subjekta međunarodnog prava koja stupa u funkciju protektora niti se vidi izražena volja Bosne i Hercegovine da slobodu u odlučivanju podvrgne ograničavanju od strane druge države. Da Bosna i Hercegovina nije protektorat posebno se vidi i iz činjenice da su državni organi Bosne i Hercegovine vanjsku suverenost od početka post-Daytonske ere imali u potpunom kapacitetu, a država je svoj međunarodnopravni subjektivitet koristila bez ikakvih ograničenja kakva su imale protektirane države (Maslin 2000, 6). Ostalo je da ispitamo da li je unutrašnja suverenost ograničena, što ćemo učiniti u redovima koji slijede.

Iz brojnih normativnih rješenja može se zaključiti da Bosna i Hercegovina nije protektorat. Tako, Ustav BiH u članu I ističe kontinuitet Republike Bosne i Hercegovine koja nastavlja pravno postojanje prema međunarodnom pravu kao država, uz prilagodbu unutrašnjeg uređenja prema predviđenim odredbama Sporazuma. Bosna i Hercegovina ostaje članica Ujedinjenih nacija, te može tražiti članstvo u organizacijama unutar sistema Ujedinjenih nacija i drugim međunarodnim organizacijama. Takođe, prema članu VII/2 Ustava BiH, ostaje ili postaje strankom međunarodnih sporazuma nabrojanih u Prilogu I Ustava.^{vi} U prilog tezi da Bosna i Hercegovina nije protektorat idu i određene nadležnosti Predsjedništva BiH, i to: samostalno vođenje vanjske politike, imenovanje ambasadora i drugih međunarodnih predstavnika Bosne i Hercegovine, predstavljanje Bosne i Hercegovinu u međunarodnim i evropskim organizacijama i ustanovama, te mogućnost traženja članstva u organizacijama i ustanovama kojih Bosna i Hercegovina nije članica. Iz ovoga se može zaključiti da Bosna i Hercegovina nije ni protektorat potpunog oblika.

Osnovi tvrdnji zastupnika ideje da Bosna i Hercegovina jeste protektorat, nalaze se u pojedinim odredbama Ustava, a posebno Aneksa 10, koji sadrži Sporazum o provedbi civilnih aspekata mirovnog rješenja. Kada je riječ o Ustavu, u navedenom smislu, relevantne su odredbe koje uređuju izbor i imenovanje sudaca Ustavnog suda BiH. Tri suda Ustavnog suda (od ukupno devet) bira predsjednik Evropskog suda za ljudska prava, a oni ne smiju biti državljani Bosne i Hercegovine ni susjednih država. Prvog guvernera Centralne banke, koji također nije smio biti državljanin Bosne i Hercegovine niti neke susjedne države, imenovao je Međunarodni monetarni fond, a Ustav BiH je propisao i da Guverner može imati odlučujući glas u slučaju neriješenog ishoda glasanja (Član VII.2 Ustava BiH.).

Kod Bakotića (1998) se može izvršiti uvid da je ključni razlog zašto su pojedini autori tvrdili da je Bosna i Hercegovina protektorat je pravni položaj Visokog predstavnika u ustavnom sistemu BiH, a posebno njegovo konačno pravo u pogledu tumačenja Sporazuma o provedbi civilnih aspekata mirovnog rješenja (s. 148). Treba napomenuti da se rješenja koja se tiču Visokog predstavnika, mogu dovesti u suprotnost sa Aneksom 4, koji propisuje da su građani i konstitutivni narodi i Ostali u Bosni i Hercegovini suvereni. Drugi razlog je bio angažman međunarodne zajednice u vidu Međunarodnih operativnih policijskih snaga Ujedinjenih nacija (IPTF) zbog implementacije programa pomoći u cijeloj Bosni i Hercegovini. IPTF je nastao nakon što su Republika Bosna i Hercegovina, Federacija Bosne i Hercegovine i Republika Srpska, zaključili Sporazum o međunarodnim oružanim snagama, na osnovu kojeg su zahtijevali da Vijeće sigurnosti UN pokrene operaciju UNCIVPOL, tj. da uspostavi vid UN policije sa ciljem povećanja međunarodnog mira i sigurnosti, podržavanjem država članica u konfliktu, post-konfliktnim i drugim kriznim situacijama. Cilj je bio realizirati efektivnu, efikasnu, reprezentativnu, odgovarajuću i odgovornu policijsku službu koja služi i štiti populaciju. IPTF je bio autonoman u obavljanju poslova, a njihovim aktivnostima koordinirao je Visoki predstavnik, koji je izdavao upute Povjereniku na čelu IPTF-a. Između ostalog, pomoć IPTF-a se sastojala u obučavanju osoblja za osiguranje primjene prava te procjenu prijetnji javnom poretku, te savjetovanje u pogledu sposobnosti službi za osiguranje primjene prava da se nose s takvim prijetnjama.

Od 1998. godine, visoki predstavnik međunarodne zajednice je dobio prošireni mandat, pa je mogao sam donositi odluke koje ustavni organi ne mogu donijeti. Ovo, kao i prisustvo SFOR-a je opredijelilo pojedine autore, poput Sokola i Smerdela (1998), da zauzmu stav da je Bosna i Hercegovine protektorat (s. 299). Koncem 1997. godine, Vijeće za provedbu mira u BiH u Bonnu jednostavno „pozdravlja odluku Visokog predstavnika da koristi svoje široke ovlasti“, a što uključuje ovlast smjenjivanja izabranih dužnosnika, nametanja i ukidanja zakona u Bosni i Hercegovini, kao i drugih nedefiniranih mjera koje on smatra nužnima. Zbog ovakve formulacije, tj. načelnog odobravanja preuzimanja ovih ovlasti od strane Visokog predstavnika na ovoj konferenciji, one se danas zovu Bonskima. Visoki predstavnik je imao autonomiju u korištenju „Bonskih ovlasti“; države potpisnice i države svjedoci Daytonskog sporazuma nisu imale nikakvu ulogu. Visoki predstavnik, nikome nije davao argumente, obrazloženja za donesene odluke. Pojedini autori, poput Pehara (2012) su smatrali da za njih i nije bilo moguće podastrijeti jasne, razumljive i opće valjane razloge (s 3-9). Visoki predstavnik u implementaciji ovih ovlasti preuzeo tri državne funkcije-zakonodavnu, izvršnu i sudsku. Odluke mu po pravnoj prirodi najviše liče na akte egzekutive, budući da su neposredno izvršive. Ovo je u kontradikciji sa postojanjem Ustavnog suda BiH, ali i implementacija Schmittove ideje da čuvar ustava treba biti predsjednik, tj. izvršna vlast (s. 211-253) (za razliku od Kelsena, koji je tvrdio da to treba biti ustavni sud). Visoki predstavnik je ovlašten da tumači Daytonski sporazum u cijelosti, pa i odredbi koje se tiču samog sebe, tj. on ima ovlast tumačenja svojih ovlasti. Njegov legitimitet izvodi se „odozdo“, tj.

iz građana Bosne i Hercegovine, ali i „odozgo“, jer on treba da djeluje po uputama Upravnog odbora Vijeća za provedbu mira (PIC-a).^{vii}

7. AKTIVITET MEĐUNARODNE ZAJEDNICE PREMA DRŽAVNIM ORGANIMA BiH

Decembra 1995. godine je Vijeće sigurnosti Ujedinjenih nacija ovlástilo države članice da u roku od godine dana uspostave međunarodne implementacijske snage (IFOR) sa mandatom da nadziru i podupiru provedbu odredbi Sporazuma o vojnim aspektima mirovnog rješenja i Sporazuma o regionalnoj stabilizaciji, te djeluju u skladu sa glavom VII Povelje Ujedinjenih nacija. Prema Lerotiću (2004), provedbu sporazuma trebale su jamčiti snage NATO-a od 60.000 vojnika (s. 138). Lapaš (2004) navodi da je IFOR, sastavljen od kopnenih, zračnih i pomorskih snaga NATO-a, (s. 217) je zamijenio UNPROFOR, a kasnije su snage IFOR-a zamijenile Stabilizacijske snage (SFOR). Aneks 10 se vrlo teško provodio. Prisustvo međunarodne zajednice se opravdavalo nedovoljnim stepenom demokratičnosti lokalnih lidera, i to OHR-a za provedbu postavljenih demokratskih ciljeva, a ITA-e za tržišnu ekonomiju i slobodu medija (Wilde 2001, 601).

Iako je „bonski“ mandat evidentno nedemokratski, korišten je više puta u toku evolucije društveno-političkog sistema post-Daytonske BiH. U početku su visoki predstavnici snažno koristili „bonske“ ovlasti, i to kroz cijeli period svog mandata. Ilustrativan je primjer nametanja amandmana na Ustav F BiH, koji je Visoki predstavnik Wolfgang Petrisch izveo pred kraj mandata, u aprilu 2002. godine, a na osnovu odluke Ustavnog suda F BiH iz jula 2000. godine. Visoki predstavnik Valentin Inzcko je 2011. godine suspendirao Odluku Središnjeg izbornog povjerenstva, tijela koje je među najvažnijim u institucionalno-demokratskom sistemu. Visoki predstavnik Schwarz-Schilling je 2007. godine donio odluku da je nevažeća odluka Ustavnog suda BiH u kojoj je utvrđeno da su smjene ili zabrane rada političkih dužnosnika u BiH od strane Visokih predstavnika, kršenje temeljnih političkih prava tih dužnosnika. Na ovaj način se dovodila u pitanje i vladavina prava u BiH. Takođe se onemogućilo da su sva tri kulturna segmenta u BiH, postojanje i funkcionisanjem institucije Visokog predstavnika, onemogućene da kroz neposredni dijalog dođu do rješenja (Ostavovima Visokog predstavnika Carlosa Westendropa u: D'Amato 1999.). Istina, dešavalo se i da se izbjegne djelovanje Visokog predstavnika. Republika Srpska je uspjela blokirati Lajčakovu odluku od 19. oktobra 2007. godine o promjeni etničkih kvota potrebnih za ulaganje veta u Vijeću ministara i Parlamentu BiH. Milorad Dodik je 2011. godine uspio zaobići Visokog predstavnika Valentina Inzka i postići dogovor s visokom predstavnicom EU za vanjske poslove i sigurnosnu politiku, Catherine Ashton, o potrebi reformiranja pravosudnih organa na nivou BiH.

Aktivitetom Visokog predstavnika formirane su brojne institucije na državnom nivou (uspostavljeno Visoko sudsko i tužilačko vijeće BiH, uspostavljeni Sud BiH i Tužilaštvo BiH), te prenesene nadležnosti sa entiteta na

nivo Bosne i Hercegovine. Od 2000.-2006. godine došlo je do obimne izmjene ustavnog uređenja BiH, bez ijedne intervencije u sam Ustav BiH, ali su zato izvršene izmjene entitetskih i kantonalnih ustava, a brojni zakoni su stupili na snagu. Ovdje je međunarodna zajednica imala odlučujuću ulogu, putem Ureda Visokog predstavnika. Od 2006. godine su domaće politične snage sve više i više preuzimale ulogu u legislativi. Nakon ovog perioda se generalno smanjivala intervencija međunarodne zajednice u pravni sistem BiH, a region je generalno bio manje u fokusu također. Neki su sektori javnog sistema reformisani bez nametanja rješenja od Visokog predstavnika (odbrana, uspostavljanje sistema indirektnog opozivanja, itd.).

Ključna godina za promjenu uloge Visokog predstavnika u političkoj praksi bila je 2006. godina. Prvo je, nakon isteka mandata Paddyja Ashdowna,^{viii} Upravni Odbor Vijeća za provedbu mira, donio odluku o pripremi zatvaranja Ureda visokog predstavnika, odnosno o prestanku važenja „bonskoga mandata“. Nakon toga je došlo do neusvajanja tzv. „Aprilskog paketa“ ustavnih reformi. PIC je Odluku o pripremi za zatvaranje Ureda visokog predstavnika, odnosno o prestanku važenja „bonskog mandata“ donio 23. 06. 2006. godine. Ova je odluka obrazložena činjenicom da je vrijeme da BiH preuzme odgovornost za vlastitu sudbinu. Istovremeno je BiH iz faze implementacije Daytonu ušla u fazu „euro-atlantskih integracija“. U februaru 2007. Upravni odbor PIC-a odgađa tu odluku, a mandat Visokog predstavnika je produžen za nešto više od godinu dana (do juna 2008.). Samo je Rusija izdvojila mišljenje u komunikeu o podršci djelovanja Visokog predstavnika pod „bonskim ovlastima“. Vremenom je konsenzus o primjeni „bonskih ovlasti“ iščezao.

Politički direktori Upravnog odbora Vijeća za provedbu mira su na sastanku u Bruxellesu 26. i 27. 02. 2008. godine utvrdili slijedeće zahtjeve koje organi BiH trebaju ispuniti prije zatvaranja OHR-a, a koje su organi Bosne i Hercegovine već prethodno prihvatili:

- Prihvatljivo i održivo rješenje pitanja raspodjele imovine između države i drugih razina vlasti;
- Prihvatljivo i održivo rješenje za vojnu imovinu;
- Potpuna provedba Konačne odluke za Brčko;
- Fiskalna održivost (promovirana putem Sporazuma o utvrđivanju stalne metodologije za utvrđivanje koeficijenta za raspodjelu sredstava UINO-a i osnivanje Nacionalnog fiskalnog vijeća); i
- Zaživljavanje vladavine prava (demonstrirano putem usvajanja Državne strategije za ratne zločine, donošenjem Zakona o strancima i azilu i usvajanjem Državne strategije za reformu sektora pravosuđa).

Pored ovih ciljeva, Upravni odbor Vijeća za provedbu mira je također utvrdio dva uvjeta koje treba ispuniti prije zatvaranja OHR-a:

- Potpisivanje SSP-a; i
- Pozitivna procjena situacije u BiH od strane Upravnog odbora Vijeća za provedbu mira utemeljena na punom poštivanju Daytonskog mirovnog sporazuma.

Upravni odbor Vijeća za provedbu mira je redovno na svojim sastancima od 2008. godine vršio uvid u pomake ostvarene u pogledu realiziranja programa (tzv. 5+2). OHR je konstatovao da, iako su u nekim oblastima ostvareni pomaci, zbog neslaganja domaćih političkih elita, postoje zastoji u realizaciji programa.

Nakon ovog perioda je Visoki predstavnik prestao sa intervencijama u pravni sistem BiH. Pehar (2014) smatra da se ovo, pored težnje o samostalnom razvoju bosanskohercegovačke demokratije, vjerovatno desilo i zbog nastojanja da se na globalnom planu spriječe konfrontacije između Ruske Federacije i SAD, te između SAD i Evropske unije.

8. ZAKLJUČAK

Protektorat nije institut savremenog međunarodnog i unutrašnjeg prava. Danas su rijetke situacije u kojima samo jedna država obnaša ulogu države zaštitnice. Umjesto protektorata u ulogu zaštitnika određene države u posljednjih četrdeset godina se javlja međunarodna zajednica kroz tzv. međunarodnu teritorijalnu upravu. Daytonski mirovni sporazum ne predviđa protektorat i vrlo je precizan u određivanju uloge Visokog predstavnika, kada mu propisuje da je dužan da „pomaže naporima koje strane ulažu“, da „nadgleda“ i „koordinira“. Uloga međunarodne zajednice je, uz neke druge faktore, bila segment ograničenja unutrašnjeg suvereniteta Bosne i Hercegovine, iako je, paradoksalno, mnogo učinila u formiranju državnih organa i sprovođenju izbora. Ostali su drugi faktori koji ometaju da Bosna i Hercegovina ima pun unutrašnji kapacitet na svom teritoriju, a to su prvenstveno djelovanje pojedinih političkih elita, ali izvedbeni oblik federalizma, koji su manifestuje kroz manjak ekonomskih funkcija BiH te generalno državnih javnih subjektivnih prava (oba koncepta su predstavljena u poglavlju 4). Stiče se dojam da je strategija izlaska međunarodne zajednice iz ustavnog i političkog sistema Bosne i Hercegovine bila da se ne oktroiraju demokratske vrijednosti, već da njen politički sloj i njeni građani, moraju da ih nauče, a za to treba vremena. Nastojalo se i vremenom ograničene ovlasti Visokog predstavnika rijetko koristiti kako bi se državljanima Bosne i Hercegovine dala prilika da sami upravljaju svojom sudbinom. Smanjivala se ovisnost Bosne i Hercegovine od međunarodne zajednice. „Klasičnim“ protektoratom bi ova ovisnost bila još i veća, a spriječila bi samoodrživost bosanskohercegovačkog društva. Vježbe iz demokratije su svaki slijedeći izbori, koji se odavno odvijaju bez međunarodne zajednice. Međunarodna zajednice želi pustiti političkim elitama da se dogovore oko novog Ustava. Takođe, ne miješa se u proces odvajanja ekonomije i pravosuđa od politike, što se odvija veoma sporo. Iz svega se vidi da se trenutno i da će se u budućnosti uloga međunarodne zajednice svoditi na to da usmjerava i pomaže. Nejasno je da li će Visoki predstavnik u budućnosti nametati određene ključne zakone (ekonomske reforme, povratak izbjeglica, nova radna mjesta...), ako većina članova parlamenata ne bude spremna da ih donese. Najavljeno je npr. nametanje Zakona o negiranju genocida. U intervjuu za njemački TAZ, Visoki predstavnik Valentin

Inzko je nedavno izjavio kako tzv. princip pod nazivom „ownership“ (princip preuzimanja odgovornosti od strane domaćih političara) nije bio uspješan u BiH. Pojasnio je i da je OHR imao dvije faze: „robusnu fazu koja je trajala 12 godina i koja je donijela čuda – zajedničku graničnu policiju, šest dodatnih ministarstava na razini cijele države, zajedničko Ministarstvo odbrane pri čemu je od tri vojske postala jedna kao i zajedničku valutu – konvertibilnu marku koja je postala stabilna.“. Nakon ovog je nastupila druga faza suzdržavanja od primjene Bonskih ovlasti, a Inzko smatra i da bi sada trebala uslijediti „treća faza u kojoj bismo morali ponoviti neke elemente iz prve faze, inače ćemo izgubiti još 15 godina“. Bosna i Hercegovine evidentno može funkcionisati i bez velikog uplitanja međunarodne zajednice, ali je njen put prema Evro-Atlantskim integracijama onda jako spor. Djeluje da se procesi poput: jačanja nadležnosti BiH, deblokada institucija i reforma pravosuđa, ne mogu adekvatno izvesti bez međunarodne zajednice. To nas ipak ne dovodi do zaključka da je BiH protektorat, što ona nije, ni prema teorijskom pojmu ovog odnosa ovisnosti, ali i prema Daytonskom sporazumu. Činjenica je da taj odnos još uvijek ne postoji u Teoriji države i prava, Međunarodnom pravu i Ustavnom pravu. Najbliži je odnosu međunarodne uprave, ali nije ni to. Kada pravnici nešto ne mogu definisati nazovu to *sui generis* (poseban oblik). Tako bismo i mi, do neke adekvatnije terminologije, nazvali odnos ovisnosti BiH prema međunarodnoj zajednici, koji postoji i prema pravnim rješenjima, ali i npr. prema odnosu prema MMF-u, nazvali „poseban oblik odnosa ovisnosti *sui generis*“.

LITERATURA

1. Andrassy, J., Bakotić, B. & Vukas, B. (2006) *Međunarodno pravo*, sv. 1, Zagreb: Školska knjiga.
2. Bakotić, B. (1998) *Daytonski sporazum*, Zagreb: Pravni fakultet Sveučilinta u Zagrebu.
3. Dautbašić, I. (2004). *Finansije i finansijsko pravo*, Sarajevo: Magistrat.
4. Degan, V. Đ. (2000). *Međunarodno javno pravo*, Rijeka: Pravni fakultet Sveučilišta u Rijeci.
5. Hoffman, G. (1987). Protectorates. u: R. Bernhardt, (ur.) *Encyclopedia of Public International Law*, sv.10, Amsterdam, New York, Oxford, Tokyo, North-Holland, 1153-1154.
6. Ibler, V. (1987), *Rječnik međunarodnog javnog prava*, Zagreb: Informator.
7. Klaić, B. (1986) *Rječnik stranih riječi*, Zagreb: Nakladni zavod MH.
8. Lapaš, D. (2004) *Sankcija u međunarodnom pravu*, Zagreb: Pravni fakultet u Zagrebu.
9. Lerotić, Z. (1996). Postdaytonska Hrvatska, *Politička misao*, sv. 33., br. 4., 131-149.
10. Maslo, S. (2000). Bosna i Hercegovina između „principa odgovornosti“ i protektorata, *Pravna misao*, 9-10/2000
11. Muhić, F. (1998) *Teorija države i prava* III izdanje, Sarajevo: Magistrat.
12. Office of the High Representative (2008). Očitanje sa: <http://www.ohr.int/program-52-2/>.
13. Otajagić, F. (2005). *Javna subjektivna prava u složenim državama*, Sarajevo: Studentska štamparija Univerziteta u Sarajevu.
14. Pehar, D. (2012). Bosna i Hercegovina kao veleposlanstvo Visokog predstavnika – republikanska kritika, *Političke analize*, br. 10, 3-9.
15. Pehar, D. (2014). Zašto Visoki predstavnik sa “bonskim” mandatom nikada nije značio pozitivni pomak za Bosnu i Hercegovinu: četiri refleksije. Očitanje sa linka: <https://www.idpi.ba/visoki-predstavnik/>
16. Perić, B. (1994) *Država i pravni sustav*, Šesto izdanje, Prvo izdanje u „Pravnoj biblioteci“, Zagreb: Informator.
17. Rješenje Firera i Kancelara Rajha od 16. 03. 1939. godine, *RGBl, I 1939* s. 485.
18. Schmitt, C. (1929) Čuvar ustava, u: S. Samardžić (iz.) *Norma i odluka – Karl Šmit i njegovi kritičari* Prevod njemačkog originala: Danilo N. Basta, Beograd: „Filip Višnjić“, 211-253
19. Schweisfurth, T. (2006). *Völkerrecht*, Tübingen.
20. Seidl I. & Hohenveldern, T. (2006.). *Völkerrecht* Tübingen.
21. Sloan E. C. (1998). The General Framework Agreement for Peace in Bosnia and Herzegovina u: *Bosnia and the New Collective Security*, London: Praeger, 1998.
22. Sokol & Smerdel (1998) , *Ustavno pravo*, Zagreb: Informator.
23. Visković, N. (2006) *Teorija države i prava*, Zagreb: Birotehnika.

ⁱ Usp. Rješenje Firera i Kancelara Rajha od 16. 03. 1939. godine, *RGBl, I 1939* s. 485.

ⁱⁱ Najpoznatiji su oni nad Marokom (od 1912.- 1956. godine), i Tunisom (1881.-1956. godine).

ⁱⁱⁱ Posljednji britanski protektorat je Brunei . 1959. je Brunei dobio samostalnost, ali su vanjski poslovi i odbrana i dalje bili u nadležnosti Ujedinjenog Kraljevstva. 1983. godine je ugovorena puna nezavisnost, a od 01. 01. 1984. godine, Brunei je samostalna država, koja je 1984. godine primljena u Ujedinjene nacije.

^{iv} Na osnovu ugovora od 27. 07. 1919. godine, Francuska je imala uticaja na personalni sastav vlade Monaka. Do današnjeg dana, francuska vlada ima odgovornost za odbranu Monaka, dok Monako ima samo male policijske snage i stražu palate. Ugovorom koji je potpisan 09. 11. 2005. u Parizu, Monako je dobio veću autonomiju u međunarodnim odnosima, ali i dalje ima obavezu da se za najvažnija pitanja konsultira sa Francuskom.

^v Razlog je što bi takav odnos bio u suprotnosti sa članom 78. Povelje Ujedinjenih nacija i uslovima pod kojima je BiH primljena u članstvo UN-a. Šire: Edin Šarčević, *Ustav iz nužde*, Rabić, Sarajevo, 2010., s. 332.

^{vi} To su: Konvencija o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida iz 1948., Ženevske konvencije I-IV o zaštiti žrtava rata iz 1949. sa Ženevskim protokolima I-II iz 1977., Konvencija o statusu izbjeglica iz 1951. s Protokolom iz 1966., Konvencija o državljanstvu udatih žena iz 1957., Konvencija o smanjenju slučajeva bez državljanstva iz 1961., Međunarodna konvencija o ukidanju svih oblika rasne diskriminacije iz 1965., Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima iz 1966., Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima iz 1966. s fakultativnim protokolima iz 1966. i 1989., Konvencija o ukidanju svih oblika diskriminacije žena iz 1979., Konvencija protiv mučenja i drugih okrutnih, nečovječnih ili ponižavajućih postupaka ili kazni iz 1984., Evropska konvencija o sprečavanju mučenja i nečovječnih ili ponižavajućih postupaka ili kazni iz 1987., Konvencija o pravima djeteta iz 1989., Međunarodna konvencija o zaštiti prava svih radnika migranata i članova njihovih obitelji iz 1990., Evropska povelja za regionalne ili manjinske jezika iz 1992., Okvirna konvencija za zaštitu nacionalnih manjina iz 1994.

^{vii} Ovo uključuje: Sjedinjene Američke Države, Ujedinjeno Kraljevstvo Velike Britanije i Sjeverne Irske, Njemačku, Francusku, Tursku (u ime Organizacije islamske konferencije), Rusku Federaciju, i Predsjedništvo Evropske unije.

^{viii} Riječ je o Visokom predstavniku koji je sa funkcije smijenio najviše dužnosnika u BiH (uključujući i smjenu člana Predsjedništva BiH). Samo u 2004. godini je smijenio šezdeset dužnosnika Republike Srpske zbog „nekooperativnosti u pronalaženju i hapšenju Radovana Karadžića“. Samo mjesec dana prije (juni) iste godine, je Parlamentarna skupština Vijeća Evrope, pozdravila činjenicu smanjivanja broja intervencija Visokog predstavnika u BiH, što je bila jedna indicija jačanja demokratije u BiH.